

Naplňování zákona o třetím odboji a role ÚSTR

Když před sedmi lety vstoupil v platnost zákon č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu, otevřela se cesta nejen k ocenění těch, kteří aktivně vystupovali proti komunistickému režimu, ale zároveň ke zmapování stovek lidských osudů a životních postojů. Na této zajímavé práci se nezanedbatelnou měrou podílel a podílí také Ústav pro studium totalitních režimů, přestože mnozí asi netuší jak konkrétně.

Nejprve však možná stojí za to stručně připomenout, jak mechanismus vydávání těchto osvědčení funguje. Největší břímě odpovědnosti a rozhodování leží na Ministerstvu obrany ČR a jeho odboru pro válečné veterány. Prvním základním předpokladem je však žádost – tu musí podat buď sám účastník odboje a odporu proti komunismu, nebo někdo z jeho blízkých příbuzných či nějaká instituce nebo občanské sdružení. Ministerstvo následně k žádosti nashromáždí veškeré dostupné prameny – v tomto směru je nezastupitelná role Archivu bezpečnostních složek, který především na základě lustrací ke každému případu dohledává ve svých fondech související materiály a vyjadřuje se k některým možným překážkám pro vydání osvědčení. Těmi mohou být například příslušnost k bezpečnostním složkám či spolupráce s nimi, členství v komunistické straně či spolupráce s ní, studium vojenských a politických vysokých škol nebo další různé formy podpory a budování komunistického režimu. Ministerstvo osloví podle svého uvážení také další archivy (zejména Národní archiv, Vojenský ústřední archiv nebo okresní archivy), vyslechne případné svědky a celý případ vyhodnotí. Vzhledem k tomu, že do současné doby muselo takto posoudit téměř pět tisíc žádostí, je pochopitelné, že v některých případech se obrací také na další instituce a odborná pracoviště, která mohou být nápomocna při posuzování ne-

jednoznačných a spletitých případů. Jedním z nich – v zákoně dokonce výslovně uvedeným – je i ÚSTR.

Na jeho půdě byla již v lednu 2012 za tímto účelem zřízena Skupina pro přípravu odborných stanovisek, podkladů a informací, která byla počínaje dubnem 2015 přetvořena v Oddělení agendy zákona o třetím odboji. Jeho hlavní smysl zůstal nezměněn: totiž vypracovávat pro ministerstvo odborná stanoviska a v nich poskytovat odpovědi na otázky, které vyvstávají po prvotním prostudování shromážděných podkladů. Nejčastěji jde o to, zda lze v jednání dotyčného spatřovat aktivní protikomunistickou činnost (a nebyl například „pouze“ obětí perzekuce), zda a kde je možné k jeho osobě dohledat další relevantní prameny či zda existují překážky, které by mohly vydání osvědčení zabránit. Mezi takové překážky, kromě již výše uvedených, patří podle zákona také zavrženíhodné pohnutky či jednání, kterého se žadatel dopustil, ačkoliv bylo možné se mu vyhnout. Pracovníci oddělení (po většinu času pět, v posledních letech čtyři historici) pak

důkladně analyzují veškeré prameny, kriticky interpretují a porovnávají jednotlivé výpovědi a také dohledávají nebo doporučují další zdroje informací. Výsledkem je návrh odborného stanoviska, zpravidla o několika desítkách normostran, který po interní diskusi uvnitř oddělení dále posuzují a připomínkují ředitel Oddělení výzkumu 1945–1989 (I.), ředitelka Odboru výzkumu a vzdělávání a náměstek ředitele ÚSTR, který pak finální stanovisko také podepisuje.

Kromě těchto odborných stanovisek vyhotovuje oddělení také podklady a stanoviska pro Etickou komisi České republiky pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu, která je orgánem, k němuž se může každý v případě zamítnutí své žádosti odvolat. V prvních letech, kdy bylo podáno nejvíce žádostí a bylo třeba je urychleně zpracovávat – především kvůli vysokému věku žadatelů – pomáhali historici z našeho oddělení sepisovat odborná stanoviska také pro Archiv bezpečnostních složek. V neposlední řadě se zapojují i do souvisejících výzkumných projektů

Zatím poslední předávání osvědčení za třetí odboj proběhlo v červnu tohoto roku. Z rukou tehdejší ministryně obrany Karly Šlechtové jej převzal kromě jiných disident a polistopadový ministr vnitra Jan Ruml.

Foto: Viktor Meca (mocr.army.cz)

Účastníci ceremoniálu v březnu 2017. Osvědčení tehdy převzal i hudebník, básník a signatář Charty 77 Jan Vodňanský (vlevo). Foto: Eva Zítková (mocr.army.cz)

ÚSTR, zejména do projektu *Dokumentace popravených z politických důvodů 1948–1989*, který se po mnoha letech konečně blíží do závěrečné fáze.

Kdybychom nahlédli do interních statistik, zjistíme, že během uplynulých sedmi let se ÚSTR podílel na agendě zákona o třetím odboji celkem 728 odbornými stanovisky, při jejichž zpracovávání bylo prostudováno více než 800 tisíc stran archivních (převážně digitalizovaných) dokumentů. To je však jen menší díl celkového objemu agendy, jejíž největší vlnu snad dnes již můžeme považovat

za úspěšně zdanou – do podzimu 2018 bylo oceněno více než 1 600 účastníků odboje a odporu proti komunismu a podle ministerstva bylo rozhodnuto o 95 procentech případů. Další žádosti však stále přicházejí, byť ne v tak hojném počtu, a práce na agendě třetího odboje nekončí.

První a „nejintenzivnější“ část práce je víceméně za námi. Dovolím si proto malé shrnutí naší zkušenosti. Tváří v tvář desítkám lidských osudů, kterými jsme měli možnost se zaobírat a kterým jsme se snažili porozumět, se jen velmi obtížně hle-

dají slova pro jakékoliv zobecnění. Vlastně jsme se především utvrdili v tom, co každý historik minimálně tuší – že jednotlivé životní příběhy mají svá specifika a jakékoliv snahy o škatulkování a zobecňování (být jsou do určité míry nevyhnutelné) mohou snadno vést k dezinterpretaci a nepochopení. Stejně nelehká je pro historika úloha posuzovat individuální jednání z pohledu zákona a definic, které realitu odrážejí jen přibližně a rámcově. Proto se snažíme především o porozumění a pochopení příčin a pohnutek, které každého jednotlivce vedly do střetu s komunistickým režimem nebo v některých případech k aktivitám méně ušlechtilým. Je k tomu zapotřebí nejen znalosti pramenů a historických souvislostí, ale také notné dávky empatie.

Navzdory tomu, jak nelehké je na základě jednotlivých případů třetí odboj generalizovat a kategorizovat, se jedná o badatelskou výzvu pro současnou českou historiografii. Dovolil bych si proto závěrem vyjádřit naději, že i díky práci v uplynulých letech se současným i budoucím historikům společnými silami (navzdory různosti profesních přístupů i mnohým třenicím v rovinách osobních či institucionálních) podaří náležitě využít potenciál objevených pramenů, informací, zkušeností a způsobů uvažování. Třetí odboj je tématem, které si stále zasluhuje pozornost.

Jan Synek

Dva semináře k 70. výročí komunistického převratu

V únoru 2018 byly v Praze uspořádány dva odborné semináře spoluorganizované Ústavem pro studium totalitních režimů (ÚSTR) pod názvy *Únor 1948. Cesta k převratu a jeho důsledky* a *Vítězný únor po 70 letech aneb jak jsme si nastolili diktaturu...* V prvním případě byl spolupředatelem Historický ústav Akademie věd ČR (HÚ AV), ve druhém Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR a organizace

Post Bellum. První seminář byl koncipován jako vědecký, druhý spíše jako popularizační. Celkem na nich zaznělo čtrnáct referátů (z toho tři totožné na obou akcích) jedenácti historiků.

Na semináři *Únor 1948. Cesta k převratu a jeho důsledky*, který se uskutečnil 19. února 2018 v sídle Akademie věd České republiky pod organizačním patronátem Historického ústavu

Akademie věd ČR, vystoupilo ve třech blocích celkem deset referujících včetně zástupce ředitele HÚ AV Jana Němečka, který přispěl úvodním slovem a závěrečným shrnutím. V prvním bloku semináře byly předneseny čtyři referáty, ve druhém tři a v posledním dva – podle mých kritérií byl poměr mezi spíše přínosnými až výtečnými a nepřínosnými až matoucími nerozhodný, přičemž nejlepší byly referáty Jaroslava Šebka a Jiřího Urbana.